

Toespraak gehouden op de campagneavond van D66 voor de Tweede Kamerverkiezingen van 6 mei door Hans van Mierlo (1998)

Toespraak gehouden op 27 april in de Rode Hoed in Amsterdam

Ik ben bevraagd hier te praten over Paars. De betekenis ervan, vier jaar geleden en nu en de rol van D66. Nou heb ik er al eens eerder wat over gezegd, dus het zal niet allemaal gloednieuw zijn. Toch is het goed om de dingen nog eens bij elkaar te zetten, want het woord Paars heeft in de campagne een wisselvallige Werdegang gehad – zeker voor D66 – van magisch toverwoord naar *five letters dirty word*. En weer terug. Misschien kunnen we het gebruik ervan een beetje in balans brengen door om te kijken in onze eigen geschiedenis.

Tweeëndertig jaar geleden begonnen we een nieuwe partij. Na lang aarzelen en een marktonderzoek of we niet beter een pressiegroep konden worden in een partij, tussen partijen of een beweging erboven. Het werd een partij. Voornaamste drijfveer en doelstelling: het doorbreken van het gevestigde partijpolitieke patroon. Tegen de vanzelfsprekendheid van de macht van de confessionele partijen. Meer directe democratie door wijziging van de constitutie en ontideologisering van de politiek.

De leden stroomden toe van alle kanten. Voornamelijk van liberalen en socialistischen huize. Idealisten die het gesloten politieke denkwerk van het socialisme en liberalisme van hun partijen niet meer zagen zitten. Tenminste niet meer als inspiratiebronnen los van elkaar en antithetisch – als tegenstellingen van elkaar. Ze zagen die inspiraties als complementair – en wilden met elkaar een program maken: liberaal – sociaal – democratisch.

Dit verzet tegen de geïsoleerde identiteit van de politieke stromingen en de manier waarop de politieke partijen met elkaar omgingen was essentieel en structureel in de bestaansreden van D66. We weigerden plaats te nemen op de lijn van links en rechts: socialist – confessioneel – liberaal. We plaatsten ons tegenover die lijn en kritiseerden die als geheel. Daarmee werden we de tegenstander van alle drie en tot het ongewenste kind in de Nederlandse politiek. In feite is dat altijd zo gebleven.

De programma's die we maakten vertoonden over de hele linie – maar vooral in sociaal-economisch opzicht – de verzoening van socialisme en liberalisme in een geprononceerde context van democratie. Op een paar terreinen waren we meer uitgesproken – met pressure group-achtige radicaliteit: op het gebied van milieu – en op het gebied van immateriële waarden (abortus – euthanasie – vrouwenemancipatie). We verzetten ons tegen een beginselprogramma (waarschijnlijk trauma) en maakten over de hele linie praktische partijprogramma's.

Maar het belangrijkste doel was en bleef ook in de loop der jaren de doorbreking van het partijpolitiiek systeem en het constitutionele systeem, waardoor alle macht iedere keer opnieuw veroverd moest worden op burgers, nooit meer vanzelfsprekend zou zijn en zich niet meer zou vormen van boven naar beneden, maar van beneden naar boven.

Ik heb in die tijd de Nederlandse politiek beschreven als een kopie van de Nederlandse huiskamer. De canapé met de drie confessionele partijen in het midden en links en rechts daarvan de leunstoelen van de Partij van de Arbeid en de vvd. De canapé reageerde altijd en koos naar believen steeds een partner te linker of te rechter zijde. Deze twee partners formuleerden hun gedachtegoed ter wille van de herkenbaarheid antithetisch – en in grove tegenstelling. Zij lieten zich uit elkaar wegdrukken en zo werden de confessionelen definitief de baas in Nederland.

We wisten het niet, maar met de komst van D66 hebben we in onszelf de kiem gelegd voor een boot, die pas dertig jaar later zou gaan varen. Het Paarse kabinet als een macro-uitvoering van die eerste verzoening uit de zestiger jaren.

Voor het zover was heeft de geschiedenis van D66 in kwalitatieve zin de rechte lijn laten zien, langs welke de partij op alle manieren probeerde die vanzelfsprekendheid van de macht van het midden te doorbreken. Door de polarisatie-strategie met schaduwkabinet, door de vorming van een progressieve volkspartij. Door Staatscommissies en wetsvoorstellen voor constitutionele hervorming. Uiteindelijk zijn al deze pogingen min of meer vastgelopen of mislukt, op de laatste na: dat was de vorming van het Paarse kabinet.

Ik heb me deze lange inleiding gepermitteerd omdat zij leidt tot drie conclusies, die het zelfvertrouwen kunnen versterken en dus goed te pas komen in moeilijke tijden. De eerste is dat er een consequente lijn loopt van de geboortepapieren van D66 naar het Paarse kabinet, dat bij wijze van spreken al in onze genen zat, zonder dat we het wisten. In kwantitatieve zin vertoont onze geschiedenis de vlucht van de kwikstaart – met ups en downs en de mogelijkheid dat je de grond invliegt. In kwalitatieve zin zijn we ons doel strak voor ogen blijven houden in de uitvoering van onze missie.

De tweede conclusie is dat de doelstelling: het doorbreken van de vanzelfsprekendheid van de macht van het midden, ook echt bereikt is – los van de vraag of er een tweede Paars kabinet komt. Het zal nooit meer zo zijn dat een partij ongeacht z'n omvang – ongeacht de uitslag van de verkiezingen – altijd en vanzelfsprekend aan de macht is. De kwalitatieve gelijkheid van partijen is voorgoed tot stand gekomen. En dat betekent dat we in volgende formaties voor het bereiken van die doelstelling, geen demandeur meer hoeven te zijn – met alle nadelen die aan die positie vastzitten. Met andere woorden: Paars II is een optie, die voor ons om programmatische redenen het aantrekkelijkst en meest voor de hand liggend is. En misschien wel om die redenen de enige.

De derde conclusie betreft de eventuele noodzakelijkheid van D66 voor de bestaansmogelijkheid van Paars. Wie zal het zeggen. Maar als we voorlopig noodzakelijk zijn dan is dat niet omdat wij zo sterk Paars willen en het daarom afdwingen, maar dan ligt het argument daarvoor in onze geschiedenis. Waardoor we tussen de twee polen van Partij van de Arbeid en vvd het bindweefsel kunnen zijn, dat de verzoening van die twee al in z'n eigen structuur heeft. Dat voorshands dat bindweefsel een randvoorwaarde is, is

waarschijnlijk, maar natuurlijk niet te bewijzen. Het is nog uit voorraad leverbaar, maar helaas op uitdrukkelijk verzoek van de kiezer.

Toen Paars nog moest komen, zei iedereen dat het niet kon. Toen het er was, dat het niet lang zou duren en nu is het de vraag of het door kan gaan. Aan de maatschappij zal het niet liggen. Het binnenwerk – het bedrijfsleven, de rechterlijke macht, de onderwijswereld, de medische wereld – had zich in de afgelopen zeventig jaar voor de zekerheid geheel georiënteerd op die ene politieke macht: het CDA. De vraag was of dat binnenwerk zich zou willen en kunnen oriënteren op de nieuwe macht, de drie partijen. Als me iets verbaasd heeft, dan is het het gemak geweest waarmee dat in de kortste tijd is geschied. Als vanzelfsprekend. De maatschappij loopt ver voor op het politieke denken, dat belang heeft of denkt te hebben bij het handhaven van verouderde structuren.

[...]

Democratisch, liberaal en sociaal. Het is meer dan een toevallige samenkomst van waarden. Het is een combinatie die de sleutel biedt tot de problemen van de hedendaagse wereld, niet alleen in Nederland, maar wereldwijd, streven naar vrijheid van expressie, naar ontplooiingskansen en naar een zinvol democratisch vormgegeven leven. Maar zij beseffen ook, dat ze niet alleen zijn op de wereld, dat zij anderen nodig hebben en anderen hen.

Dat breekt ook internationaal door. De val van de Muur heeft een einde gemaakt aan de grote ideologieën en de desastreuze werking van hun vermeende gelijk. In een context van mondialisering zal in de komende eeuw de behoefte aan veiligheid, respect voor mensenrechten en sociale rechtvaardigheid alleen maar toenemen. En ook wereldwijd zal de harmonie daartussen gezocht worden in de driehoek democratisch, liberaal en sociaal. Gewoon omdat deze waarden – ik denk dus hier niet aan de partijen onder deze vaandels, maar aan de waarden zelf – absoluut nodig zijn als bouwstenen voor elkaar. Democratie voor goed bestuur en mensenrechten, sociaal omdat we zonder de zorg voor de achterblijvers de gemeenschap niet bijeen houden en vrijheid voor de welvaart en de geest.

[...]

Moet Paars I tot Paars II leiden?

Het antwoord is: als het even kan: ja! Het heeft niet meer die dwingende noodzaak van de eerste keer. Want zoals ik zei: die primaire doelstelling van ons: de doorbreking van de vanzelfsprekendheid van de macht van het midden is definitief bereikt. Partijen zijn voorgoed kwalitatief gelijkwaardig geworden. Maar om die lijnen door te trekken – van zakelijke verzoening en maatschappelijke vernieuwing – ook om dat proces door te zetten van vernieuwing van het politieke discours, ja, daarvoor zou het wel heel gewenst zijn als we nog eens vier jaar door konden gaan. Doorgaan en bijstellen tegelijk, omdat zich nieuwe knelpunten aandienen, die om prioritaire aandacht vragen: Onderwijs – Zorg, bijvoorbeeld.

Is D66 nodig voor Paars II? Natuurlijk zeggen de twee andere partijen dat D66 gewenst is, maar niet nodig. Het ontkennen dat het gewenst is, zou heel onaardig zijn en zeggen dat het absoluut nodig is heel stom. Want dan zouden ze hun lot voor een deel in onze handen leggen. Maar wat is de werkelijkheid? Als wij niet nodig zijn voor de meerderheid of te weinig zetels halen, en ze denken het met z'n tweeën te kunnen, dan moeten ze het zeker doen. We wachten dan wel af. Ik heb zeer grote twijfels of dat zal lukken. Daarvoor is hun geschiedenis van politieke tegenstelling en uitsluiting te lang geweest en nog te vers. Het verloop van de formatie vier jaar geleden spreekt boekdelen. We waren de dwingende factor die de vorming van een centrum-links of rechts kabinet onmogelijk maakte. Daarna is het wel eens zo geweest dat we in een vastgelopen discussie met een oplossing konden komen, maar onze belangrijkste functie – naast het eigen programma, was dat we het bindweefsel waren, dat de beide polen in gesprek hield. De behoefte daaraan zal eerder toe- dan afnemen. De reden daarvoor is dat we tijdens Paars I in een luxe positie hebben verkeerd. Door de relatief grote ruimte als gevolg van het feit dat de internationale wind meezat, konden vaak met een beetje inschikken, de verlangens van PvdA en VVD beide worden gerealiseerd. Naast elkaar! Het is de verwachting dat in de loop van Paars II het tij zal keren. Dan kan er niet meer worden opgeteld, maar dan moeten er keuzes worden gemaakt. Dan wordt het politiek klimaat harder en gespannener. En ik moet nog zien dat men het dan eens kan worden zonder een derde, zonder – als ik het zo mag zeggen – het excuus van een derde partij daar tussenin.

Dit van de kant van Paars gezien. Maar het is maar de helft van het verhaal. Zo goed als de twee andere partijen ons nodig hebben om creatief in een kabinet te zitten, zo hebben wij hen nodig om ons program gerealiseerd te krijgen. Dat is in de eerste plaats het referendum, dat in tweede lezing tweederde van de stemmen van de Staten-Generaal nodig heeft. Het CDA en de christelijke partijen zijn tegen. Ik hou m'n hart vast voor de VVD in de Eerste Kamer als D66 onvoldoende zetels haalt. Dan is ook het referendum verloren. Het is een aardige overweging voor wie de vraag stelt of er nog iets te kiezen valt. Meer dan zeventig procent van de burgers wil een gekozen burgemeester. Wie moet dat op de agenda zetten, nu het punt ook niet meer voorkomt in het verkiezingsprogramma van de Partij van de Arbeid? Zal er iets terecht komen van het D66-voorstel om de strafbaarstelling van artsen uit het Wetboek van Strafrecht te halen als ze zich volgens de regels van de wet hebben gedragen bij euthanasie? Het zijn maar een paar heel concrete voorbeelden van D66-punten, die bij deze verkiezing rechtstreeks op het spel staan, afhankelijk van de vraag of we voldoende zetels krijgen.

Dit moeten we overeind houden. Tegen de stroom van een verkiezingswedloop in, die langzamerhand een karikatuur is geworden van een gewone parlementsverkiezing naar Nederlands model. Met een absoluut verbod op de rechtstreekse verkiezing van de Minister-President door de kiezers en een campagne, die helemaal daarop is gericht en alle instincten probeert te mobiliseren op een imaginaire race naar het Catshuis. Een imaginaire race. Want de vervalsing vervalst ook zich zelf. Zo bleek vrijdagavond toen Frits Bolkestein zich met het gezicht van een oorwurm meldde bij het loket Minister-President. Voor een race die niet meer aan de orde is en daarom gelopen wordt. Zou er iemand de illusie hebben dat je Vermeer terugkrijgt door Van Meegeren te vervalsen?

We hebben nog acht dagen te gaan en veel te winnen. Maar de weg omhoog is eindelijk begonnen. En die zou wel eens harder kunnen gaan dan iedereen denkt. Meestal komt D66 iets lager uit dan zij stond in de poll's. Zo was het vier jaar geleden toen we 24 zetels haalden. Maar nu wordt het anders. Uit publieke verklaringen van bekende Nederlanders blijkt dat steeds meer mensen het verband leggen tussen de terugkeer van Paars en voldoende stemmen voor D66. En die groeiende groep van verbandleggers is ondervertegenwoordigd in de poll's. Els Borst heeft het duidelijk gezegd:

D66 zou z'n eigen geschiedenis verloochenen als we zouden gaan sjoemelen met het signaal van de kiezers. Hoe graag we ook de lijn zouden voortzetten in een volgend kabinet: als de kiezers ons werkelijk niet voldoende vertrouwen geven, dan moeten we ook niet net doen of we het wel hebben en gewoon in de oppositie gaan. Tien zetels is te weinig, heeft Els gezegd en daar zal iedereen het over eens zijn. Ze heeft uitdrukkelijk niet gezegd dat alles daarboven voldoende is. En daar zal iedereen het ook over eens zijn.

Maar het gaat goed. De issues van D66 worden duidelijk zichtbaar. En de belangen die op het spel staan. En Els Borst, die ons op bewonderenswaardige manier uit het dal omhoog trekt en precies doet wat we allemaal hoopten toen we haar kozen: een geheel eigen persoonlijkheid naast Kok en Bolkestein. Er is veel reden om met groot vertrouwen de laatste weken in te gaan.